

Царівна (стислий переказ)

Ольга Кобилянська

Я народилася 29 листопада. Сонники говорили, що це день недолі. Батьки померли рано. Коли вмирала бабуня, мені було 12 років. Живу у вуйка Івановича (професор) і тітки Павлини. Вони мені не раді. Моє довге руде волосся давало кузинам причину до жартів. Звуть мене Наталка. Часто бігаю в ліс. Тітка мене не любить; дядько захищає, говорить, що я гарна і скоро вийду заміж. На це тітка відповідає, що з молоддю я не спілкуюся, а коло мене лише старі вештаються. Дуже люблю читати. Мені вже 20 років. "В мене виробилася сильна свідомість, що я тягар, над котрим добрі люди мусять і без любові мати милосердя!.. Але смерті я про те все (безсердечні слова рідні, бездушність) не бажаю. Я страшно хочу жити!"

Одного вечора відбулася нарада: ким бути у житті. Менший кузен хоче бути професором, як батько. Старший Муньо — на медицину. Але мати говорить, що це дорого, а в них є ще дві доньки — Лена та Катя. Катя запитала про мене. Муньо сказав, що я повинна вийти заміж. Тітка запропонувала старшому заручитися з багачкою, на це він відповів, що у нього одна ціль — багатство, і якщо у батька немає грошей, то ради медицини він згоден заручитися. ("Мужчина — то все, а жінка — то нічо,.. і всі вони хочуть вийти заміж...").

У вільний час я читала. Найбільше мене займало питання жіноче (нужденне, зависиме положення жінки). Я постановила собі будь-що досягнути вищу освіту. Одного вересневого вечора всі пішли на прогулянку, я залишилася писати статтю про положення жінок. Я мріяла злетіти високо. Повернулася Лена, вона діяла на мене пригноблююче. Говорила, що я негарна, "бідолаха з шістьма срібними ложечками" (від бабуні). Я ненавиділа її. "Пощо кинула мене доля в життя, поміж ті підлі, тупі душі — ні поміж гієни..!" Кинула роздертий зошит, вночі Лена підняла. З того часу я не можу писати.

Лена з родичами від'їхала до своячени на весілля. Я залишилася з Катею. Пізніше Лена розповідала, що поруч живе багатий надлісничий з донькою Зонею — товаришка Лени (мати її умерла, була у них гувернантка Марія). Незабаром повертається їх молодий свояк з Морави, де 2 роки вчився — Василь Орядин. Марія любить його як сина. Я його побачила — високий, стрункий, смаглявий. Був вечір у них, я зустрілася з ним поглядом. Марія говорить, що я така гарна, наче золотоволоса русалка Лореляй. Після того я майже щодня бачила Василя, коли він проходив повз наш будинок.

Ми познайомилися. До нас приїхав друг вуйка — Лорден (старий професор, вчив Орядина, дружина хвора, теж називає мене Лореляй). Ввечері всі пішли до парку — і там Зоня познайомила мене з Орядином. Ми сіли з ним на лавку, він дістав мій роздертий зошит (передала Зоня). Він говорить: "... я зрозумів вас... ваша праця була написана 'кров'ю вашого серця', і я відчув, що мушу вас пізнати..." Просить залишити зошит у себе, бо це доказ того, що існує інтелігенція. Розповідає, що він соціал-

демократ.

Після родичі говоили про Орядина — критикували. Лена лише говорить, що він здібний і їй подобається. А в моїм серці немов весна прокинулася. Я знов його бачила, чула. Інтелігенція міста давала концерт (у користь убогих дітей). І на бажання вуйка ми мусили всі на нім з'явитися. Після танці. Тітка говорить, щоб я не розмовляла з Орядином, бо він Лену ігнорує, що він нуль — бо нічого в руках не має. Орядин грав на скрипці — і моє серце рвалось до нього.

Почалися танці. Я уникала його погляду. Але він підійшов — почали танцювати, всі дивилися на нас. Він говорить, що спершу хоче "осягнути независиме становище.., а опісля боротися з тим", що є найтяжчим для народу. Але родина приневолює його йти вчитися на теологію. До нас підійшла тітка, сказала віднести Ленину мантилю до гардиробу. Орядин заступив її, сказав, що передасть слугі, або хай піде сама. Але я взяла віднести, Орядин мене провів. Потім ми знайшли в кутку місце і стали там. Освідчились один одному в коханні. Але Василь завтра мав від'їжджати, говорив, що не забуде ніколи, називав мене "царівна"; обіцяв, як добеться чогось, тоді прийде. Наталка: "...О, яка я горда! Але я твоя царівна..." Підійшла Лена, сказала, що тітка кличе — треба їхати. Через кілька годин він від'їде. "Моє щастя скінчилося!"

Від'їхав. Для мене все завмерло. Залишилися лише книжки. Пройшло дев'ять місяців. П'ять місяців по від'їзді писав Орядин до Маєвського, щоб вислали йому грошей, бо мліє з голоду. Але той відповів, що грошей не дасть, а нехай повертається додому і вступає на теологію. Ще через п'ять місяців написав Орядин, що коли не вишлють його гроші (дід залишив), то піде до суду.

Лена поїхала до тітки — і не пише. Одного вечора тітка з дядьком розмовляли про Орядина. Що він програвся в карти і Маєвський мав тепер віддати гроші. Я б дуже хотіла дізнатися, що з ним насправді. Думала: невже він зломився, краще вмерти, ніж пірнути в бруд і погань. Моє серце відвернулося від нього. Брудом своїм завдав мені болю. Це кінець нашої історії. Чому споганив себе безсильністю, чому забув, що я — його царівна? У нас знову професор Лорден, вже овдовів, постійно говорить, що я гарна.

Пізніше тітка мені показала лист, де професор пише, що хоче зі мною одружитися. Я відмовила, бо навіть не поважаю його. Тітка згадала про Орядина, я сказала, що не чекаю його. Тітка сказала, що коли відмовлю професору, то її дім для мене зачинений. Вуйко говорить про Орядина, що брат його батька помер і залишив йому маєток. І тепер Маєвський хоче, щоб він повернувся додому. Він "свобідний" тепер, а "я царівна для себе".

Уранці пішла до тітки і сказала, що вийду заміж за Лордена. Я боюся голоду або смерті, а моральної смерті не боюся. Щоб наситити тіло, запродаю душу. "За те я гідна назви скотини!" "Нікчемна, нужденна... Не маю навіть відваги вмерти. Чи не так само, як — Орядин?" Вдома кажуть, що я стала, як змія.

Повернувся Орядин. Зоня сказала, що я заручена. Він: "Шкода її!" Одного разу випхали мене до Маєвських з якимось шитвом. Вкінці пішла з гордим усміхом. Я вже не

любила Орядина. Ввечері попросили мене до чаю. Зустрілася з ним, він ніби злякався. Я соромилася своєї вірності, бо бачила, що він про мене не згадував весь цей час. Попрощалася з усіма, але він чекав на подвір'ї. Розповідав, що більше ніколи не візьметься за карти, щоб я розлучилася з професором, бо загину.

Часто бачуся з Орядиновм. У нім є щось, що панує наді мною, що притягує і відпихає мене. Я вже знаю, що не цілком йому байдужа, і люблю його, і не люблю.

Одного ранку приїхав Лорден. Домовилися, коли весілля, — під час вакацій (канікул) за 4-5 місяців. До того часу знайду роботу (буду компаньйонкою) і відмовлю Лорденові. Про свої наміри розказала пані Марії. "Свобідний чоловік із розумом — це мій ідеал. Пощастило! Одержу місце ще до вінчання. Стану за товаришку до вдови лікаря". Орядин захворів.

Одного ранку зустрілася з Орядином. Розмовляли, як раніше. Я сказала, що вже не суджена і їду на Чернівці. Він сказав, щоб я йшла з ним на село, що любить мене. Я не можу погодитися, щоб задля мене він змарнував свої сили, хочу ще й сама боротися. Пропонує вийти заміж. Я сказала, що зараз — ні, може пізніше. Я була б лише тягарем. Чи буду щаслива, чи ні, але поживу тепер для себе. Він сказав, що між нами вже немає нічого спільного і пішов. Я була рада, що він ... любив тепер.

Орядин поїхав на село. Написала Лорденові відмовний лист. Він приїхав — сварки. Тітка мене вигнала. Увечері (Я була у пані Марії) приїхав вуйко, плакав. просив, щоб я залишилася. Застерігав, щоб не сходилася з Орядином, бо він теж у Чернівцях.

Уже три роки живу у вдовиці. Є ще син від першої дружини чоловіка — лікар Іван. Вона добра до мене, я її люблю, як бабуню. Маю дві подруги. Одна — малярка, друга — заміжня та інтелігентна жінка — Оксана Б. Про мужчин не думаю, бо стоїть між ними Орядин, як світило; знаю, що він іде "вгору". Одного разу ми з ним зустрілися в бібліотеці. Він перелякався, отже не забув мене. Незабаром, гуляючи з Оксаною, знову зустрілися. Привіталися. Минула зима, настало літо. Я познайомилася з лікарем (сином) — Іваном (нижчий від мене, майже негарний). Через три тижні ми стали добрими товаришами. Одного разу відбулася у нас розмова. Він говорив, що обридли жінки-емансипатки, їх "балакання про рівноправність"...

Гарно живеться відколи він тут. Одного ранку поїхали з ним до міста. Я сказала, що літературна праця — це ціль мого життя, і якщо мій рукопис повернуть, це буде доказом, що я нездібна. Він говорив, що любить вже навіки когось. Я думала, яка ж ця царівна.

Останній тиждень перед від'їздом минав швидко. Іван став нервовим. Просив, щоб коли надрукують мої праці — написала, коли заручусь з кимось — написала. Одного разу ми з Іваном чекали біля книгарні Оксану, вийшов Орядин, змірив доктора, а мене поздоровив іронічно. Після цього Іван став холодним до мене. Моє серце рвалося з жалю. Від'їхав незабаром. Мене мучив жаль за ним. Світ немов опустів. Минуло чотири місяці. Я люблю його. Орядин називав мене "царівною", у Івана я — "цвіт лотосу".

Час минав, я майже не думала про Івана, а все більше про Орядина. Пані Марко говорить, що я стала холодна, замкнена. Почала писати повість.

Минув рік по від'їзді Івана. Пані Марко хворіє. Найчастіше нас навідує Оксана. Думаю про Орядина, бо скучно, якби з помсти, що Марко згордів і пробив моє серце, як ножем. Марко знає, що мати хвора і обіцяв прийти на декілька днів. Незабаром померла — через чотири дні приїхав Іван. Як дізнався, поблід, як смерть. Я почувалася осиротілою. Марко обіцяє віддячити мені за все. Свояки гнівалися, що їм пані не залишила нічого, а все — синові, багато речей — мені. Вона бажала, щоб я мешкала у будинку доти, поки сама не схочу виїхати. За те маю утримувати порядок. Марко через два дні від'їхав. Перед цим він говорить, що відчувається відкинутим, а хотів бути всім для мене — і пішов. Залишилася я сама. Одна знайома дала мені кілька учениць, буду заробляти на хліб пером і голкою. Окрім Оксани, малярки ніхто мене не відвідує. Тітка моя писала, що могла б прислати до мене Катю.

Через деякий час відвідав мене Орядин, прийшла Оксана і молода румунка. Розмова велася про становище жінки. Я розумію, що одно стане для мене спасінням — праця.

"Тут кінчається Наталчин дневник".

Через три тижні румунка і Орядин були в театрі. Там були Наталка з Оксаною. Румунка говорить Орядину, що Наталка тепер гувернантка і вчить чужих дітей, бо бавить в горду, і тому не віддається. Орядин говорить, що не любить Наталку. Минуло півроку. Орядина більше не було у Наталки. Бував часто у румунки.

Про Івана чула дуже рідко. Його образ бліднів усе дужче. Наталка закінчила писати повість, у неї вложила душу. Відіслала рукопис, чекала.

Через рік після смерті пані Марко, йшла Наталка до огорожника, думала про Орядина, що багато речей їх в'язало. Що ні з ким ще не цілувалася. Відчула задоволення, що осталася така чиста. Повз неї їхав повіз — побачила в нім Орядина з якоюсь жінкою. Така ганьба! Чому не було Івана тут, щоб вступитися за неї.

Орядин мусив в її очах упасти, щоб їй полегшало. Вона пригадала: та жінка була полькою, він ненавидів поляків, але вона мала маєток. Він ростив у Наталки ненависть до поляків, а сам ліз тепер їм під ноги, повзав і запродався.

Запродався, бо він її не любить!

Наталці повернули рукопис без пояснення. Оксана порадила видавця, дівчина відіслала йому рукопис. Вижидала відповіді. Думала про Івана. Навіщо доля їх звела? Одна знайома розповіла, що Орядин не одружується з полькою, кепкує з неї. Наталку обгорнула туга за ним.

Грудень... У сінях почулися кроки. Це Орядин. Розповів, що бачив її рідних, привіз від них листи. Вуйко постарів, Катя вже доросла панна, вуйко збирається відвідати Наталку. Сказав, що заручився з донькою шефа (адвоката Міллера) — Вандою, що любить її. Між ними вступило щось погане. "Він ненавидить її.., бо відчуває, що в неї є "раса" і що їх ділить ступінь чистоти". Наталка сказала: "Я... переконана, що вас не любить ніхто так, як я.... Мені лиш жаль, що ви мене не розуміли!" Він мусив з нею порвати. Орядин: "Це було би нерозумно дати запанувати одному чуттю над цілою своєю будучністю... Тамта любила його, мала прегарний маєток.., хоч ця приковувала

його якоюсь чудною силою до себе... Він буде щасливий і з тамтою, хоч і не любить її..." вклонився низько — і пішов.

Через чотири тижні вийшла Наталка, щоб побачити вінчання Орядина. Коли Василь побачив Наталку, то злякався. Він ніколи не відчував такого жалю, як тепер, не забуде її вигляду й до смерті. Пригадав, що колись говорив, що вона його "царівна"; знав лише, що любив її одну на світі і втратив навіки.

"Так! Тепер вона свободна!" Вона чулася сильною, як левиця. Малярка від'їхала до В., Оксана, помирившись з чоловіком, виїхала з ним.

Від Івана отримала листа, писав, що в дорозі до Індії. Просить написати йому і не забувати. Вона ніби з поганого сну збудилась. Вона напише йому про все, попросить не забувати її, лише він остався їй найвірнішим. Він її любить. І вона його любить вже навіки!

Весна. Поралася в городі. Ввечері прийшов лист. її праця була непридатна, а це значило, що вона була непридатна. "Вбили те, що жило її духа і могло заступити всю розкіш світу, в чім вона кохалася; а саме тупе тіло йому зберегти — вона соромилася..." Не могла вона далше жити. Пошле Івану свій дневник і попрощається з ним. Напише, що коли одержить цього листа, її вже не буде. Нехай він її не забуває. Такий її кінець!

Зайшло сонце. Блиск очей говорив про перемогу. "Буду жити... Я ж царівна!"

Минуло три роки.

Вуйко Наталчин повернувся від племінниці і її мужа, лікаря Марко, і оповідав жінці, що в них бачив. Що Марко її любить і боготворить. У них усе по-панському, бібліотека гарна. Живуть прегарно. Наталка пише, а люди читають.

Марко її рукопис відіслав (потай) літератору за кордон. Той відповів, що у неї талант, щоб не покидала писати.

Одного разу Наталка сказала: "Вуєчку,.. в мене настало "полудне". Воно настане і для нашого народу..." В цей час із залу почулося зітхання арфи. То йшов Іван. Наталка кинулася на шию і прошептала: "Умієш любити?". "Як годиться мужеві царівни", — відповів він.